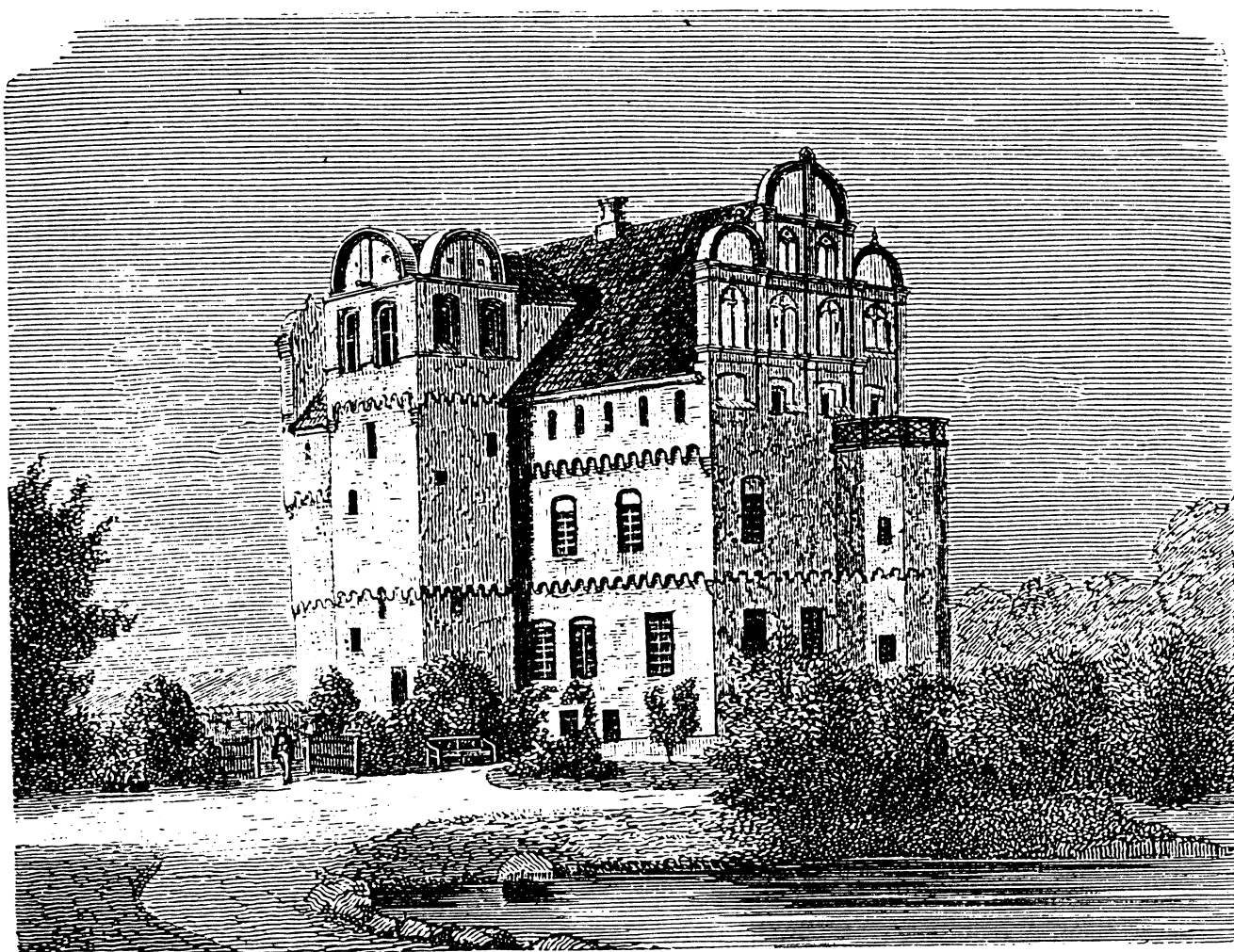

Kulturhistorie

Hovedgårdsregistrering i Fyns Amt

Nøgle til Kommunerapporter

1995

 Fyns Amt
Natur- og vandmiljøafdelingen

Forsidebillede: Hesselagergård

**Hovedgårdsregistrering
i Fyns Amt**

"Nøgle til Kommunerapporter"

Udgivet af: Fyns Amt
Natur- og vandmiljøafdelingen
Ørbækvej 100, 5220 Odense SØ
Telefon: 6556 1000

Kortmateriale:
Udgivet af **Fyns Amt**

Tryk: Fyns Amt
ISBN 87 7343 221 0

Indholdsfortegnelse

Forord	1
Indledning	2
Undersøgelse af kulturhistoriske levn i landskabet	2
Hovedgårdene som tema	2
Undersøgelsens resultater i hovedtræk	4
Hvad er en hovedgård?	4
Kontinuitet og brud i hovedgårdenes historie	4
Hvornår oprettedes hovedgårdene?	4
Anlægstyper	5
Bevarede landsbyhovedgårde	5
Landsbyhovedgårde som har nedlagt/flyttet landsbyen	5
Udflyttede landsbyhovedgårde	5
Hovedgårde oprettet ved nedlæggelse af landsbyer	6
Kongelige anlæg	6
Klostre	6
Tidligere fæstegårde	7
Hovedgårde på kongelig hovedgårdsjord	7
Hovedgårde oprettet af enestegårde i fæste	7
Kystskovgårde med ukendt oprindelse	8
Kystskovgårde med kendt oprindelse	8
Bygningerne	9
Stamhuse, baronier og grevskaber	9
Undersøgelsens indhold og opbygning	11
Skema 1	11
Kilder til skema 1	12
Skema 2	12
Kilder til skema 2	13
Skema 3 Relikt-vudering	13
Kilder til skema 3	14
Skema 4	14
Kilder til skema 4	16
Skema 5	16
Kilder til skema 5	17
Skema 6	17
Kortbilagene	18
Bilag 1	20
Bilag 2	22

Forord

Det foreliggende materiale er nøglen og forklaringen til afrapportering af Fyns Amts undersøgelser vedrørende de kulturhistoriske bevaringsinteresser i hovedgårdene. Der er trykt 25 kommunebaserede skemarapporter, som formidler grundlæggende kildeoplysninger, vigtige sammenfatninger samt væsentlige kort. Kun kommuner som rummer flere end 2 hovedgårde har deres egen rapport. Ullerslev er derfor trykt sammen med Nyborg, Nørre Aaby med Middelfart og Munkebo med Langeskov. Marstal -, Ærøskøbing -, Tommerup - og Vissenbjerg kommuner indgår ikke i afrapporteringen, idet de ikke rummer nogen hovedgårde. Udover skemaerne vil Fyns Amt publicere en teknikerrapport og en planlægningsrapport. Det overvejes desuden at udgive en populær bog om hovedgårdene og deres landskaber.

Skemaoplysninger er indsamlet af Odense Universitet/ Kerteminde Museum under ledelse af museumsinspektør, doktor phil. Erland Porsmose, som også har udarbejdet den endelige vurdering. Stud. mag. Dorte Nørregaard Madsen og museumsinspektør Ellen Christensen - Dalsgaard har medvirket ved indsamlingen af oplysninger, samt udarbejdet udviklingsbeskrivelser efter 1800. For redigeringen af materialet står museumsinspektør, cand. mag. Anders Myrtue, Odense Bys Museer.

Det er Fyns Amts håb, at hovedgårds materialet vil være til gavn for såvel forskere og lokalhistorisk interesserede, som offentlige administratorer mhp. planlægning og administration. I rapporterne sammenfattes på systematisk måde al rimeligt tilgængelig viden, sat op så oplysningerne bliver sammenlignelige fra hovedgård til hovedgård. Herudover trækkes på et stort fond af detaljerede og svært tilgængelige oplysninger fra Erland Porsmoses private kildeudskrifter.

Denne nøgle, forklarer punkt for punkt hvorfra skemaoplysningerne stammer, og hvori (de væsentligste) eventuelle kildekritiske problemer består. Derudover letter den forhåbentlig forståelsen af det til tider ret indforståede fagsprog.

Indledning

Undersøgelse af kulturhistoriske levn i landskabet.

Fyns Amt indsamler og bearbejder oplysninger om kulturlandskabet i amtet. Denne viden anvendes bl.a. i den lovpligtige varetægelse af kulturhistoriske beskyttelsesinteresser efter Planloven og Naturbeskyttelsesloven. Oplysningerne anvendes dels i den daglige administration af disse- og andre love, dels i regionplanlægning og i sammenhæng med fx. naturgenopretning.

Ved at lave kulturhistoriske analyser over hovedgårdene med tilhørende ejerlav, opnår man bl. a. at få et grundlæggende kendskab til godt 11% af det fynske areal. Dette kendskab skal opfattes som et supplement til viden om landsbyernes oprindelig ca. 85% af arealet. (Se nedenfor). For at opnå basal viden om hele det åbne land i Fyns Amt, er det tanken i fremtiden yderligere at gennemføre undersøgelser vedrørende små ejerlav og enemærker tilhørende præstegårde, enestegårde og møller, samt mindre "frithængende" enemærker tilhørende hovedgårdene.

Fyns Amt har i en årrække samarbejdet med Odense Universitet og Kerteminde Museum om at etablere et nyt vidensgrundlag vedrørende temaerne bebyggelses- og landbrugshistorie i middelalder og nyere tid. Med andre ord - om landskabets historie fra ca. år 1000 til idag. Dette valg skyldes, at amtet hovedsagelig beskæftiger sig med 'det åbne land'. Hidtil har arbejdet været koncentreret om **landsbybebyggelser og hovedgårde** (ofte benævnt herregårde), idet disse to bebyggelsesstrukturer var næsten enerådende i de første ca. 900 år af det valgte tidsrum. Kikker man på forholdene i Fyns Amt, er hovedgårde og sluttede landsbyer, eller landbebyggelser som de rettelig burde kaldes efter udskiftningen, stadig meget dominerende i landskabet.

Landsbyerne er afrapporterede i 32 skemarapporter, en pr. kommune. Rapporterne samler en meget omfattende viden vedrørende ca. 85% af landskabet. Denne viden har vægten lagt på perioden fra vikingetiden til ca. 1800, hvor landsbyerne ophørte med at være landsbyer forstået som dyrkningsfællesskaber. Derudover er der udgivet en rapport om landsbykernen i 24 særligt velbevarede landsbyer, som er udpegede i regionplanen. Landsbyernes bevaringsinteresser fra tiden efter 1800 vil blive bearbejdet i fremtiden. Rapporterne kan rekvireres ved Fyns Amts Natur- og Vandmiljøafdeling.

Hovedgårdene som tema:

Fyns Amt er kendt for sine mange hovedgårde. De ligger da også tættere i dette amt end i nogen anden del af landet, og de udgør sine steder et overmåde markant indslag i landskabet.

Bygningerne ved hovedgårdscenteret er det mest synlige eller kendte element i landskabet, men de er kun en del af hovedgårdslandskabet. Hovedgårdens bygninger var på sin vis centrum for hovedgårdens aktiviteter, men på ingen måde det eneste, eller for den sags skyld altid det vigtigste præg hovedgården satte på landskabet. Da hovedbygningerne i stort omfang er fredede, og i endnu større omfang er velbeskrevne i litteraturen, har vi i Fyns Amt valgt at lægge vægt på de mindre prangende hovedgårds-elementer i landskabet. Der er så meget mere grund hertil, da disse "undselige" elementer i almindelighed ikke beskyttes særlig godt gennem lovgivning, fredning eller planlægning. Med undselige elementer tænkes der på møllesteder - og andre spor af landindustri, sociale institutioner og administrationsbygninger, gårde, landarbejderhuse, funktionærboliger, husmandskolonier, karakteristisk byggeskik, hegn og skel, gamle vej-, sti- og agerspor, stævningsskove og spor af anden ældre skovdrift, ålekister, udskibningssteder, landvindingsprojekter og meget mere.

Hovedgårdsregistreringen beskæftiger sig altså kun i ringe udstrækning med det smukke og det storslåede. Emnet er de landskabs-elementer, som kan være led i en fortælling eller forklaring til tilskueren. De levn som fortæller hovedgårdshistorie. De fynske hovedgårde rummer mange typiske og fælles træk, samtidig med at der er stor variation og omfattende individualitet.

Sammenhænge mellem flere eller mange delelementer, - helhedsbetragtninger om man vil -, er tillagt stor værdi i hovedgårdsregistreringen. Først og fremmest tager arbejdet imidlertid sigte på at sætte fokus på **karaktéristiske fynske hovedgårde**. Det karakteristiske eller typiske sættes i relief, når man også beskæftiger sig med det usædvanlige, sjældne eller fremragende, som derfor også er noteret.

Amtet har valgt at beskæftige sig med 123 hovedgårde. (Se bilag 1) Tallet er ikke tilfældigt valgt, men afspejler i hovedsagen, at der o. år 1800, da hovedgårdenes udvikling kulminerede, var 123 selvstændige hovedgårds-ejerlav, som der på dette tidspunkt tegnedes kort over. (se senere)

Den historiske forklaring på at hovedgårds- og landsbyejerlavene blev tegnet o. 1800 er, at udskiftningen af landsbyerne fordrede kortmateriale - såkaldte udskiftningskort, og at et forarbejde til (skatte)matrikuleringen af 1844, bestod i tegning af matrikelkort, såkaldte Original 1-kort, over alle landets ejerlav (matrikulære grundenheder), bortset fra Sønderjylland. Mange udskiftningskort kom til at danne grundlag for Original 1-kort.

Tidspunktet ca. 1800 er imidlertid ikke kun særligt interessant som skæringspunkt i Fyns Amts analyser, fordi de ældste målte kort stammer fra denne tid. Fyns Amt, Odense Universitet og Kerteminde Museum har som nævnt tidligere gennemført omfattende kulturhistoriske studier vedrørende de fynske landsbyer netop med udgangspunkt i kort fra ca. 1800. Man får ved anvendelse af disse kort et godt billede af landskab og bebyggelse før urbanisering, industrialisering, afvanding, landvinding og landbrugsintensivering fandt sted. De gamle kort viser åerne mens de slyngede sig og enge og tørvemoser mens de blev brugt. På mange punkter giver de et billede på landskabet i middelalderen.

Der har gennem tiden været mange flere end 123 hovedgårde i det nuværende Fyns Amt. Fra middelalderen og frem til slutningen af 1600 tallet er hovedgårde blevet oprettet og nedlagt og evt. atter oprettet stort set efter adelens forogdtbefindende. Efter enevældens indførelse i 1660 krævedes kongens godkendelse til oprettelse eller videreførelse af en hovedgård, da staten, pga. hovedgårdenes skattefrihed, mistede indtægter ved hver oprettelse.

Efterretningerne om hovedgårde, som er nedlagt før ca. 1800, kan findes i de ovenfor omtalte 32 landsbyregistrerings-rapporter. I den udstrækning de nedlagte hovedgårdes beliggenhed er kendt, eller de har efterladt sig erkendbare spor i landskabet er dette bemærket.

I Fyns Amts hovedgårdsregistrering indgår besigtigelser af de 20 højest vurderede. Disse besigtigelser afrapporteres i en særlig rapport.

UNDERSØGELSENS RESULTATER I HOVEDTRÆK.

Hvad var en hovedgård?

En hovedgård var indtil 1849 grundloven, (på enkelte punkter helt frem til 1919) en landbrugsbedrift, hvortil der var knyttet privilegier. Dvs. dens ejer/besidder havde visse forrettigheder, først og fremmest skattefrihed og tiendefrihed, frem for fæstegårde og selvejergårde.

Privilegierne havde deres oprindelse i - og forklaredes overfor omverdenen først og fremmest med - at skattefriheden modsvarede adelens/ riddernes pligt til at yde militærtjeneste på egen bekostning. Siden pålagdes hovedgårdene en række administrative forpligtelser til gengæld for privilegierne. Ved grundlovens vedtagelse i 1849 knæstattes det princip, at alle skulle være lige for loven. Hovedgårdene mistede derved langt de fleste privilegier. De sidste blev afskaffet i 1919. Herefter havde begrebet hovedgård ingen reel betydning, og en 6-700årig institution i det danske samfund var nedlagt.

Kriterierne for hvilke gårde der kunne opnå hovedgårdsprivilegier har varieret meget igennem historien, således at man ikke til hver en tid har forstået det samme ved hovedgårdsbegrebet. I Fyns Amts hovedgårdsregistrering har man som udgangspunkt valgt at forstå hovedgårde som gårde der på landboreformtidspunktet o. 1800 i skriftligt materiale og på kort benævnes hovedgårde, og som i skattemæssig vurdering takseredes til 20 tønder hartkorn eller derover. (Se nøgle, skema 4, 2. afsnit). 123 gårde faldt ind under undersøgelsens definition af hovedgården. Blandt dem som faldt udenfor er Søgård, Marienlund, Minendal og Barløsegård.

Kontinuitet og brud i hovedgårdenes historie:

Hovedparten af de undersøgte hovedgårdsanlæg er grundlagt i middelalderen. Mange hovedgårde er i tidens løb blevet flyttet, ligesom bygningsmassen naturligvis er blevet fornyet i århundredernes løb. For flertallet af de i dag bevarede gårde må der dog regnes med en kontinuitet i godshistorien på 500 år og derover! Ja, for enkelte kan dokumenteres en kontinuerlig eksistens på 700-800 år.

Af og til kan en hovedgård for en periode have været bortfæstet til bønder for atter at blive oprettet nogle årtier senere. I andre tilfælde kan en hovedgård være blevet udparcelleret i bøndergårde eller på anden vis helt have mistet sin privilegerede status. Hvis der på den pågældende lokalitet siden bliver oprettet en ny hovedgård, må det bero på et skøn om der skal regnes med en form for kontinuitet i gårdens eksistens eller status som hovedgård, eller om man rubricerer hovedgårdens anlægstid i overensstemmelse med (gen)opretnings tidspunktet.

Hvornår oprettedes hovedgårdene?

Skematisk fordeler de 123 hovedgårde sig således efter anlægstid.

	Før 1500	1500 tallet	1600 tallet	1700 tallet	Totalantal
	87	24	8	4	123
i pct.	71	20	7	3	101

Det er rimeligt at anskue denne udvikling som et udtryk for en stigende stabilisering i hovedgårdsfordelingen. Efterhånden som der blev investeret stadig mere i bygnings- og andre anlæg, stabiliseredes hovedgårdene, således at antallet af nedlæggelser faldt. Efter 1660 kunne en ny hovedgård kun oprettes når kongen specielt ville privilegere den. Blandt de fire nyoprettede hovedgårde i 1700-tallet er således to aflæggerhovedgårde Anhof og Brockdorff - oprindeligt avlsgårde under Glorup og Scheelenborg. Endvidere blev Ålykkegård oprettet af tidligere klosterjord ved Odense og endelig Biskopstorp på Langeland oprettet ved nedlæggelse af en lille landsby. Stordriftens ekspansion i 1500-1600-1700-tallet foregik således kun i begrænset omfang ved nyanlæg af hovedgårde. Langt vigtigere var - i 1500-1600-tallet - udvidelse af bestående hovedgårde og - i 1700-tallet - bedre udnyttelse af hovedgårdsejerlavets ressourcer og mere rationel drift ved anlæggelse af nye avlsgårde. Foruden de omtalte Anhof og Brockdorff, der opnåede særskilte privilegier, kunne således yderligere være opregnet en snes avlsgårde fra 1700-tallet. Effektiviseringen af landbruget gav sig ligeledes udslag i en

omfattende byggefase på de gamle hovedgårde i 1700-1800-tallet.

Anlægstyper:

Hovedgårdsejerlavens form og grænser giver oftest et sekundært indtryk i forhold til landsbyejerlavene, hvilket naturligvis hænger sammen med, at hovedgårdene i alt overvejende grad er indpasset i en bestående landsbystruktur. Denne indpasning har hyppigt været så tæt, at hovedgården simpelthen har været placeret i en landsby, ofte klods op ad kirken, såfremt det drejede sig om en kirkelandsby. I ni tilfælde har hovedgårdene bevaret den tætte eller forholdsvis tætte tilknytning til landsbyen.

Bevarede landsbyhovedgårde:

Flenstofte, Løjtved, Østrupgård (Østrup sogn), Vejstrupgård, Ørritslevgård, Holsegård, Brobygård, Ølstedgård, Uggerslevgård.

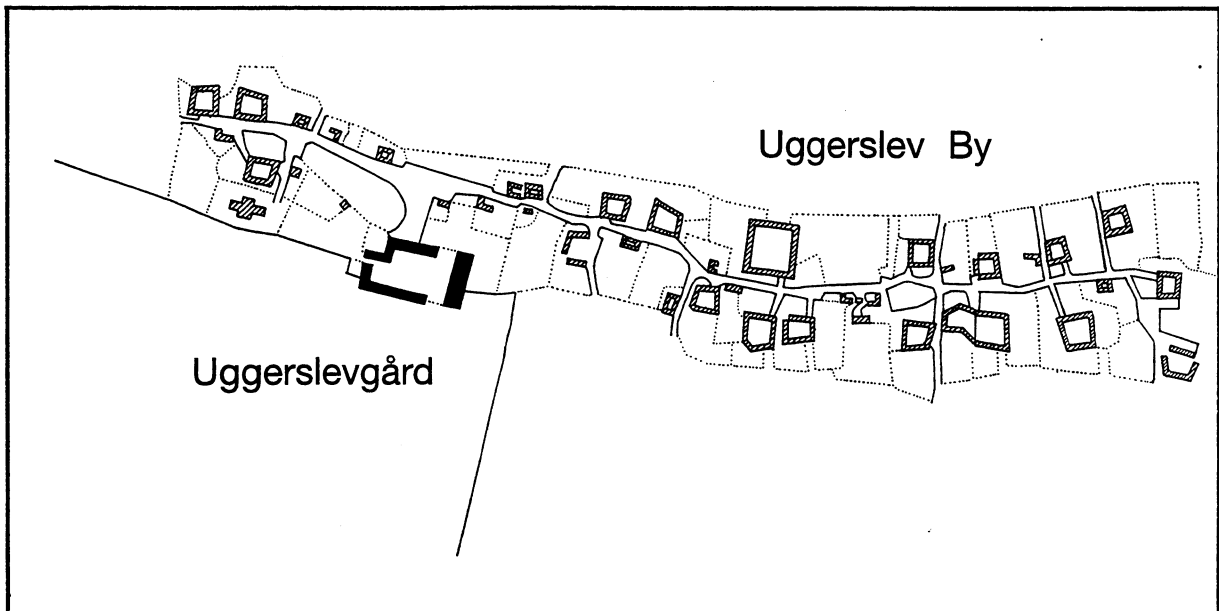

Fig 1. Uggerslevgård er en af de ganske få hovedgårde, som stadig er beliggende på sin gamle plads i landsbyen. Den havde dog allerede o. 1800 fået udskiftet sin jord fra landsbyfællesskabet. Udtægning fra Original 1 - kort 1797.

Meget oftere er bofællesskabet med landsbyen i tidens løb blevet ophævet. Dette kunne ske ved, at landsbyen blev nedlagt (og/eller flyttet). I hvert fald 14 hovedgårde har på denne vis "kæmpet" sig ud af fællesskabet.

Landsbyhovedgårde som har nedlagt/ flyttet landsbyen:

Mullerup, Nislevgård, Lundegård, Holstenshus, Kørup, Jerstrup, Sandagergård, Klingstrup, Søndergårde, Helerup, Rørbæk, Bramstrup, Boltinggård, Egeskov.

Problemet kunne også løses ved, at hovedgården flyttede ud af landsbyen. Denne løsning kunne naturligvis nærmest være en nødvendighed, hvor landsbyen var så stor, at en fuldstændig nedlæggelse, på grund af store omkostninger, ikke kom på tale. Herudover kunne ved en udflytning opnås en mere prestigebetonet placering ved sø eller lignende, ligesom der lettere kunne lægges beslag på de vigtige og knappe ressourcer eng og skov, der typisk fandtes i ejerlavets udkant. I alt 18 hovedgårde vides på denne vis udflyttet fra deres landsby.

Udflyttede landsbyhovedgårde:

Brahesholm, Holckenhavn, Ørbækklunde, Søbsøsgård, Rønningesøsgård, Torpegård, Hollufgård, Fraugdegård, Hjortholm, Hesselagergård, Rynkebygård, Steensgård(L), Vestergård, Østrupgård (Håstrup sogn), Vejlegård, Harritslevgård, Oregård, Wedellsborg.

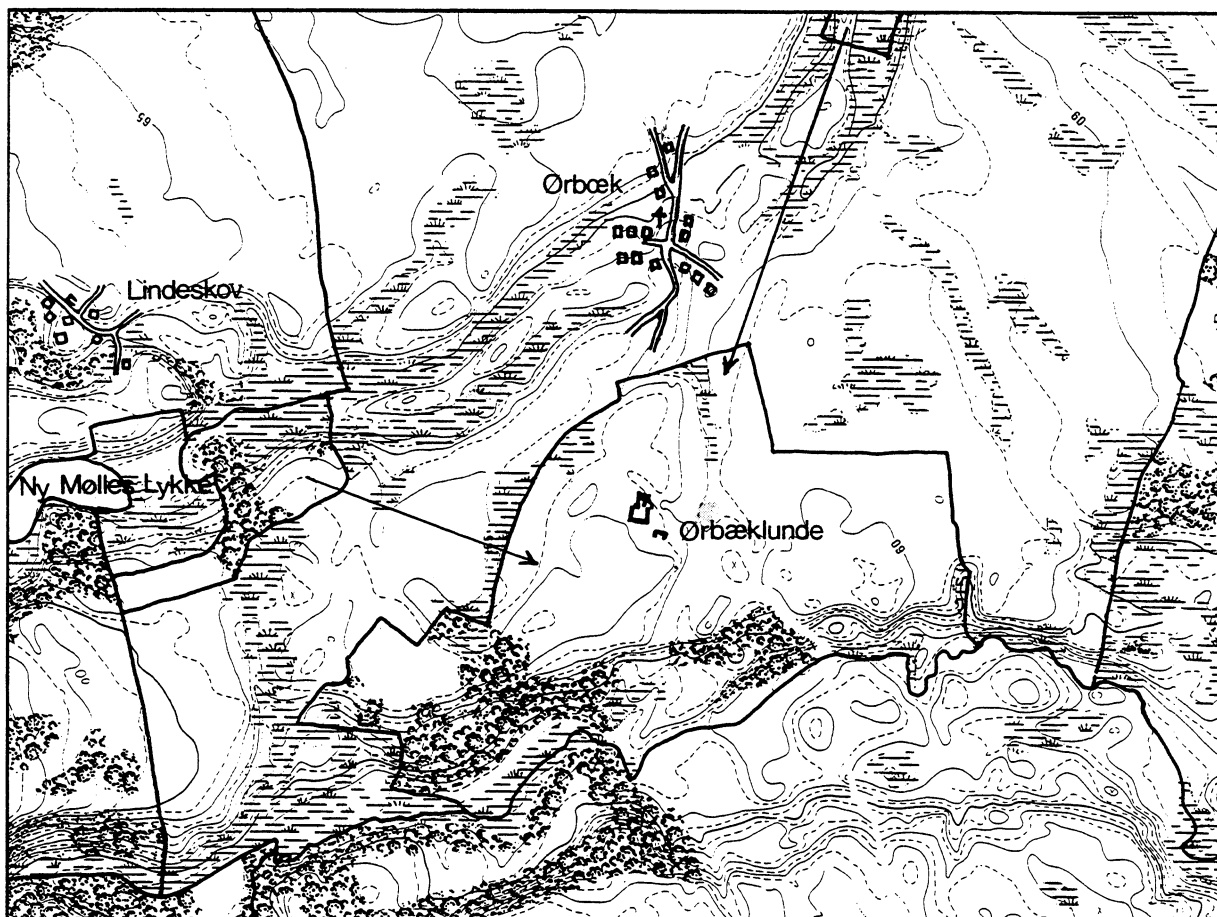

Fig.2. Ørbæklunde på et tidspunkt fået skilt sin jord fra Ørbæks. Efterfølgende er den flyttet til sin nuværende placering midt på sin agerflade.

I virkeligheden er antallet af udflyttede landsbyhovedgårde givetvis højere, eftersom de tidligt udflyttede hovedgårde meget vanskeligt kan skelnes fra hovedgårde, der er anlagt som enestegårde uden nogen forudgående landsbyplacering. På tilsvarende vis vil landsbyhovedgårde, hvor landsbyen tidligt er nedlagt, være svære at skelne fra enestegårde. De ovennævnte angivelser for "tidligere landsbyhovedgårde" må derfor opfattes som minimumstal.

Endelig er en række hovedgårde anlagt i forbindelse med en hel eller delvis nedlæggelse af landsbyen. Det gælder yderligere 8 hovedgårde .

Hovedgårde oprettet ved nedlæggelse af landsbyer:

Ulriksholm, Sellebjerg, Tøjstrup, Biskopstorp, Tybrind, Billeshave, Risinge, Søholm.

Samlet vides således 49 hovedgårde at have en meget nær tilknytning til landsbybebyggelsen, men det reelle tal er givetvis højere, eftersom en række af de nedenstående enestegårde kan være "skjulte landsbyhovedgårde", hvor hovedgården enten er flyttet ud meget tidligt, eller hvor landsbyen tidligt er blevet opløst.

Blandt de i alt 74 hovedgårde, der foreløbigt må karakteriseres som enestegårde er fem med oprindelse som kongelige borganlæg.

Kongelige anlæg:

Tranekær, Arreskov, Rugård, Hindsgavl, Hagenskov.

Klostre:

Dalum Kloster, Brahetrolleborg.

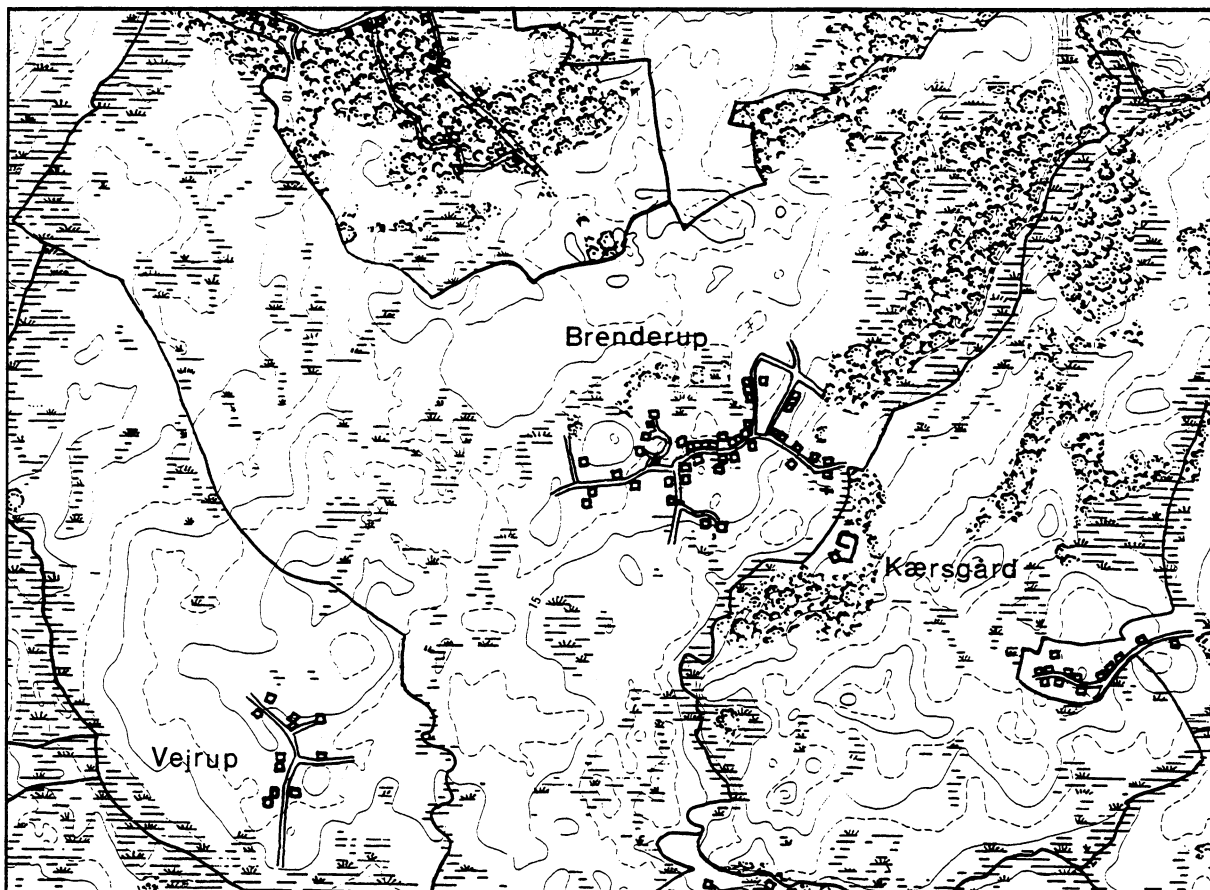

Fig 3. Nok ligger Kærsgård tæt som en landsbyhovedgård op ad landsbyen Brenderup, men den er anlagt som enestegård i Fyllested ejerlav. Muligvis er landsbyen Ebberup blevet nedlagt til fordel for hovedgården. Kærsgård er et godt eksempel på, at landskabelige sammenhænge mellem landsby og hovedgård ikke nødvendigvis svarer til de historiske.

Fem var oprindelige fæstegårde, der siden er oprettet som avlsgårde eller aflæggerhovedgårde.

Tidligere fæstegårde:

Brockdorff, Anhof, Brændegård, Egebjerggård, Sparretorn.

Endelig er to oprettet på parceller af kronens hovedgårdsjord.

Hovedgårde på kongelig hovedgårdsjord:

Ålykkegård og Juelsberg.

Hvor en række hovedgårde oprettedes ved nedlæggelse af en landsby, så er hele 10 hovedgårdsanlæg, alle fra 1500-1600-tallet, oprettet på basis af fæste-enestegårde.

Hovedgårde oprettet af enestegårde i fæste:

Østergård, Krumstrup, Tiselholt, Damsbo, Skjoldmose, Bjørnemose, Billeskov, Krengerup, Orelund, Kærsgård.

Af de 74, er de resterende 50 hovedgårde karakteriseret ved, at bebyggelsen kun er kendt som hovedgård. Der kendes således ingen forudgående bondebebyggelse i form af enestegårde eller landsbyer, omend der givetvis har været tale herom i en række tilfælde. På nær to hovedgårde, Holmegård og Møllegård, er samtlige disse hovedgårde middelalderlige anlæg. Et fælles præg for gruppen er, at hovedgårdene er placeret i periferien af det gamle ejerlavs- og sognesystem i tæt forbindelse med især skovressurser og i nogle tilfælde også større engarealer. Mange af disse hovedgårde er tydeligvis opstået i - og deres jord udparcelleret af et bestemt landsbyejerlav. I sådanne tilfælde kan det tænkes, at hovedgården oprindeligt er flyttet ud fra landsbyen enten som

fæste-enestegård eller som hovedgård, men det er ligeledes muligt, at en herremand har etableret et nyt anlæg i de perifere skovdækkede dele af et ejerlav. De fleste af disse skov-hovedgårde findes naturligt nok i øens skovbygder med deres kuperede terræn, men enkelte har klemmt sig ind på de tilbageblevne skovarealer i sletteområder.

Ud mod kysten fandtes langt op i middelalderen et kilometerbredt kystskovbælte, der kom til at huse en lang række hovedgårdsanlæg. Her var langt til landsbybebyggelsen, megen skov og mulighed for at udnytte havets ressourcer. Af vore skov-enestegårde har 18 et sådant kystskovpræg.

Kystskovgårde med ukendt oprindelse:

Scheelenborg, Broløkke(F), Hverringe, Lundsgård, Fårevejle, Nedergård, Egeløkke, Lykkesholm(L), Broløkke(L), Møllegård, Skovsgård, Hofmangave, Hvedholm, Nakkebølle, Gyldensteen, Valdemarslot, Lehnskov, Løgismose.

Af de tidligere gennemgæede enestegårds-hovedgårde med kendt oprindelse findes yderligere 10 kystskovgårde:

Kystskovgårde med kendt oprindelse:

Tranekær, Hindsgavl, Hagenskov, Tiselholt, Damsbo, Bjørnemose, Brockdorff, Egebjerggård, Sparretorn, Orelund.

Endelig blev en række kystskovgårde etableret ved udflytning fra eller nedlæggelse af landsbyer.

Holckenhavn, Hjortholm, Vestergård, Wedellsborg, Tybrind, Billehave, Risinge.

I alt har således 35 hovedgårde, eller 1/3 af det samlede antal, en kystskovplacering.

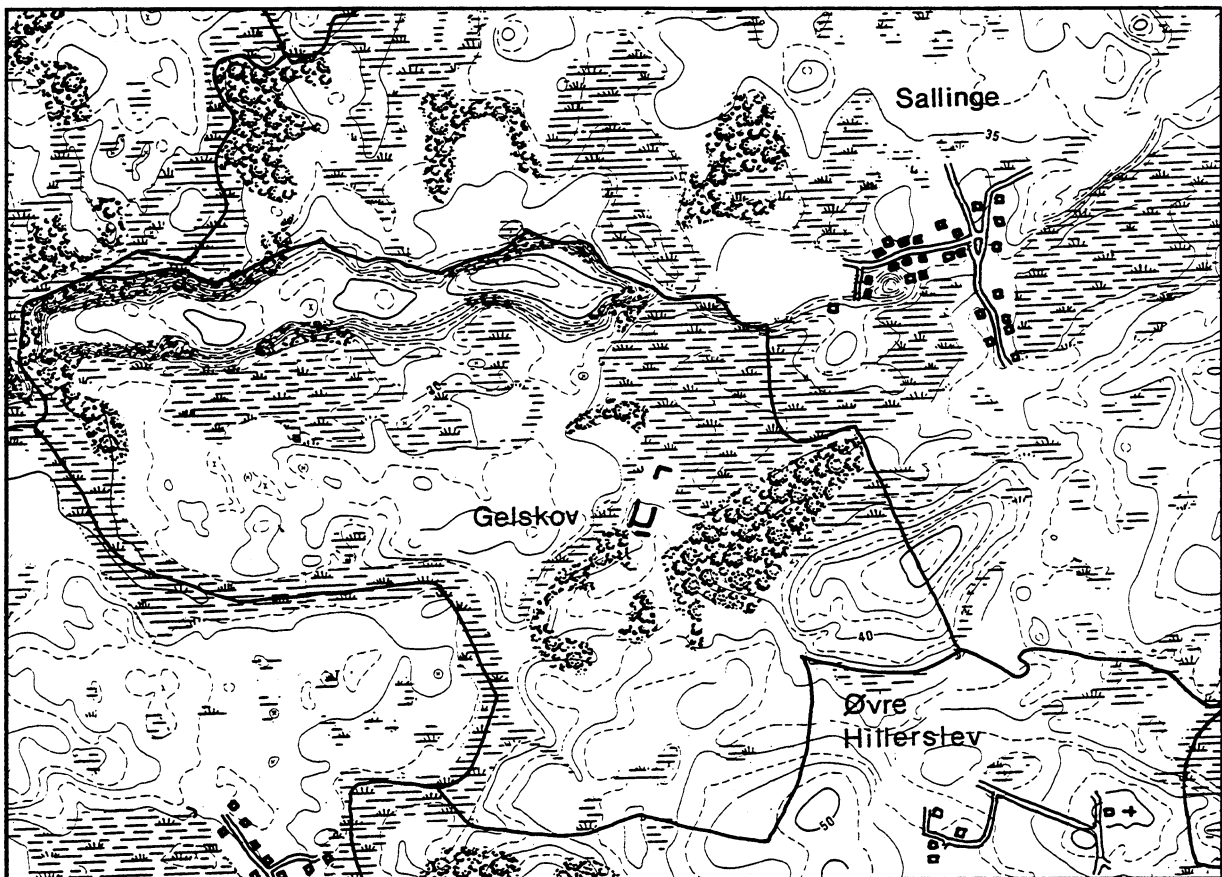

Fig 4. Gelskov er i middelalderen anlagt som skov-enestegård i landsbyen Sallinges ejerlav. Den har aldrig været i landsbyfællesskab.

Bygningerne:

Der findes ikke nogen hovedgård på Fyn, der helt eller blot overvejende har bevaret sine bygninger fra hovedgårdens oprettelse eller (ved senere flytninger) fra anlæggelsen på dens nuværende sted. Faktisk er der kun en håndfuld hovedgårde der har bevaret væsentlige middelalderlige bygningsdele i det samlede hovedgårdskompleks.

En række hovedbygninger blev allerede i 1500-tallet opført i grundmur, medens det i de følgende århundreder stadig var bindingsværksbygninger der helt dominerede ladegårdsanlæggene. Oftest er ladegårdsanlæggene blevet gennemgribende fornyet i 1800- og 1900-tallet af produktionsmæssige hensyn, medens en række ældre hovedbygninger er blevet bevaret.

Alle bestående hovedgårdsanlæg rummer derfor bygninger fra forskellige perioder, og de mest helstøbte anlæg findes derfor naturligt nok på de hovedgårde der blev gennemgribende fornyet og ombygget i (1700- og) 1800-tallet. En grov illustrering af bygningsalderen kan man få ved at datere det samlede anlæg efter de ældste bevarede væsentlige bygningsdele, som oftest hovedbygningen (eller dele heraf). Af de 123 hovedgårdsanlæg er de fire bygningsmæssigt set opløste i nutiden. Kun to har hovedbygninger fra dette århundrede (Holstenshus og Gelskov). De resterende 117 fordeler sig således

	total	i pct.
antal	117	100 %
før 1500	6	5 %
1500-tallet	21	18 %
1600-tallet	22	19 %
1700-tallet	25	21 %
1800-tallet	43	37 %

Det er således kun få hovedgårde, der har bevaret middelalderlige bygningsdele. Af de seks var to (Dalum Kloster, Brahetrolleborg) oprindeligt klostre, en (Tranekær) kongelig borg, medens kun tre private hovedgårde har middelalderligt islæt (Løgismose, Wedellsborg og Østrupgård (Håstrup sogn)). Rimeligvis vil en nøjere bygningsarkæologisk undersøgelse afsløre enkelte andre middelalderlige islæt, men i hovedsagen er de ældste af vore bevarede hovedgårds-bygningsanlæg fra 1500-1600-tallet. Det er overraskende at konstatere, at tre ud af fem hovedgårdsanlæg ikke har væsentlige bygningsdele ældre end 1700-tallet.

Ikke mindst, hvor der er tale om flyttede hovedgårdsanlæg vil ældre bygningsfaser kunne erkendes arkæologisk, ligesom voldsteder ofte er konkrete vidnesbyrd om sådanne tidligere faser.

Findes der således ikke bevaret helstøbte bygningsanlæg hidrørende fra oprettelsen af hovedgårdsanlæg, så er det dog ofte muligt at knytte væsentlige i dag eksisterende bygningsdele til vigtige faser i den enkelte hovedgårds historie. Holckenhavns nuværende hovedbygning stammer således for en væsentlig del fra årene omkring 1580, hvor den tidligere landsbyhovedgård flyttede ud på sin nuværende plads. Andre hovedgårde fik nye imponerende bygningsanlæg i forbindelse med storstilede godsopbygningsperioder, som da Christian IV opbyggede Ulriksholm gods til sin søn Ulrich Christian Gyldenløve, eller da "den lille konge på Fyn" Jørgen Brahe skabte sine stor-godser Brahesborg og Hvedholm. Talrige eksempler kunne nævnes på denne nære sammenknytning mellem konjunkturbevægelserne på det enkelte gods, godsets status, økonomi og byggeri.

Stamhuse, baronier og grevskaber:

Af væsentlig betydning for godskompleksets opretholdelse var det, om godset frigjordes fra personlige ejendomsforhold og hermed for risikoen for opsplitning af godset ved handel, konkurs eller arvedeling. Ved at gøre godset til stamhus fik det status af en art selvejende institution, der udelt gik i arv i slægten. Større stamhuse kunne erhverve privilegier som baroni eller grevskab.

I alt 12 godser fik på denne vis baroni/grevskabs status. Udover de 12 hovedsæder for disse hørte yderligere 22 hovedgårde - i kortere eller længere perioder - under baronier og grevskaber, der således samlet tegner sig for 34 af de 123 hovedgårde. Hertil kom 21 stamhussæder med yderligere 11 hovedgårde tilknyttet, således at

de "menige" stamhuse tilsammen lagde beslag på 32 hovedgårde. De resterende 57 (46%) opnåede ikke en sådan status. Godsernes majoratsstatus fremgår af bilag 2.

Undersøgelsens indhold og opbygning.

Undersøgelsen og vurderingen er opbygget over 6 skemaer og 7 kortbilag for hver enkelt hovedgård. Pga. mangler i kildematerialet savnes et el. to af godskortene for enkelte hovedgårde.

I det følgende beskrives hvilke oplysninger, der er indsamlet om den enkelte hovedgård, og de enkelte skemaers betydning ved vurderingen.

Ved indsamlingen og bearbejdningen af materialet har udgangspunktet været, at hovedgården udgør centret i en stordrift, der er nøje knyttet til resurcernes fordeling og det lokale miljø. Endvidere at hovedgården i kraft af godssystemet var nært knyttet til den omgivende egn, der i høj grad kunne præges heraf.

Skema 1

Skemaets oplysninger har til formål at tilvejebringe et grundlag for at inddele hovedgårdene efter deres oprindelse, ligesom hovedgårdens besiddelsesforhold og markante historiske tildragelser, knyttet til stedet, omtales.

Der gøres rede for hovedgårdens beliggenhed i forhold til sogn, primærkommune og herred og hovedgårdens navn gennemgås med henblik på navnets betydning og evt. tidligere navne. I forhold til landsbyerne er hovedgårdenes navne ret ustabile. I forbindelse med ejerskifter, ændring af godsstatus m.v. har hovedgårdene ofte skiftet navn. Det er derfor ikke usædvanligt, at en hovedgård i tidens løb har haft to eller flere navne. Der gøres ligeledes rede for, hvornår et eventuelt navneskifte er foregået, samt hvornår det ældst kendte navn første gang er omtalt. Ofte angiver dette årstal tillige den ældst kendte omtale af hovedgården, men især ved landsbyhovedgårde er det vanskeligt at adskille omtale af bondebebyggelsen og hovedgården, i de tilfælde hvor hovedgården har overtaget en eksisterende bondebebyggelses navn.

På tilsvarende vis kan det i næste rubrik anlægstid være vanskeligt at præcisere tidspunktet for anlæggelsen eller oprettelsen af de ældste af vore hovedgårde. I almindelighed angives for vore ældste hovedgårde blot, at de er oprettet i middelalder (dvs. før 1536), medens det for senere oprettede hovedgårde normalt er muligt at angive en ret præcis datering af anlæggelsen.

I rubrikken anlægsform gøres rede for hovedgårdens forhold til den oprindelige bondebebyggelse. En stor del af vore hovedgårde har oprindeligt været knyttet til en landsby. Enkelte har bevaret den oprindelige tætte tilknytning og placering og benævnes *landsbyhovedgård*, men for hovedpartens vedkommende er denne sammenhæng i tidens løb blevet opløst. Enten er landsbyen blevet nedlagt, måske flyttet, eller - som det er mest almindeligt - hovedgården flyttede ud af landsbyen til en placering nær skov, eng og sø og fik sine jorder udskilt i et særligt enemærke. Sådanne gårde benævnes her *udflyttet landsbyhovedgård*.

Kunne det i enkelte tilfælde lykkes at etablere en ny hovedgård ved en samtidig nedlæggelse af en hel landsby, så var det dog mere almindeligt at anlægge nye hovedgårde på grundlag af nedlæggelsen af en, to eller tre bøndergårde. Ofte var det enestegårde i skovegne, der blev omdannet til hovedgårde. Her var intet snærende landsbyfællesskab med adskillige lodsejere involveret, og ofte lå der netop til disse enkeltgårde betydelige skov- og engressourcer. Af og til synes en hovedgård direkte anlagt som sådan ved rydning af skov i sådanne skovrige enkeltgårdsområder. Sådanne hovedgårde benævnes her *enestegårde/ skovgårde*.

En hovedgård kan således have sin oprindelse i et landsby- eller et enkeltgårdsmiljø, men i begge tilfælde baseret på eksisterende bondebebyggelse. Endelig kan en hovedgård være anlagt uden direkte kontakt med eksisterende bondebebyggelse, bortset fra at de nye hovedgårdsmarker nødvendigvis måtte etableres, hvor andre bebyggelser tidligere havde haft hævd. En række sådanne hovedgårde synes primært at være baseret på skovrydning (skovgårde), medens andre oprindeligt har fungeret som ladegårde ved klostre eller kongelige borganlæg. Disse sidste benævnes her *ladegårde*.

I rubrikken Ejere nævnes gårdens tidligst kendte ejer. Den følgende ejerliste er ukomplet, idet den er ordnet "familievis". Hvor gården er nedarvet i samme familie vil der derfor kun være angivet få ejere (dvs. familier).

Stensgård på Langeland har således været i samme families eje i 400 år. Endelig angives i hvert tilfælde den nuværende (1985) ejer.

Ofte indgik den enkelte hovedgård i et større godskompleks. En enkelt godsejer kunne eje to, tre eller endog flere hovedgårde. Ved ejerens død og den efterfølgende arvedeling eller ved gods handler kunne sådanne godsalliancer splittes i hurtigt tempo. Her er derfor kun angivet de tilfælde, hvor det lykkedes at forene to eller flere nabohovedgårde, idet sådanne foreninger naturligvis kunne være særdeles fordelagtige - bl.a. af hensyn til hoveriet - og dermed mere bestandige. Ligeledes er det angivet, om godset blev ophøjet til at udgøre (en del af) et stamhus, et baroni eller et grevskab, og hermed fik en art selvejende status med en stabilisering af godset som følge af virkning.

Rubrikken Historiske tildragelser rummer oplysninger om kendte ejere eller begivenheder, der kan knyttes til stedet. Det kan være politiske eller militære tildragelser, et rigt kulturliv eller specielle fabrikationer.

Kilder til skema 1:

Danmarks Stednavne bd. 13 Svendborg Amts Bebyggelsesnavne, Kbh 1958, og bd. 14 Odense Amts Bebyggelsesnavne, Kbh. 1969

Trap Danmark 5. udg. bd. 12 Odense Amt, 1956
og bd. 13 Svendborg Amt, 1957.

Danske Slotte og Herregårde, bd. 7, 8 og 9 Kbh. 1965.

Danske Slotte og Herregårde ved år 1920, Kbh. 1923.

Krak: Danmarks større gårde og skove, 1985.

Skema 2.

Skemaet har til formål at belyse sammenhængen mellem hovedgården, dens ejerlav, driftsøkonomi og de naturgivne ressourcer på stedet, herunder landskabsform og jordbund.

Den første hovedrubrik Ejerlavet omkring år 1800 er en gennemgang af ejerlavet ud fra det ældste, detaljerede kortmateriale vi er i besiddelse af - udskiftningskortene (eller i mangel heraf de næsten samtidige og tilsvarende opbyggede Original I kort). Udskiftningskortet viser på den ene side resultatet af de foregående århundreders udvikling og gør det - på den anden side - muligt at sammeligne hovedgårdsejerlavets tilstand i godssystemets kulminationsperiode med den nuværende tilstand.

Hovedbygningen og avlsgården beskrives ud fra kortene med henblik på størrelse, form og orientering, ligesom der gøres rede for hvilke andre bygninger, der fandtes i hovedgårdsejerlavet såsom porthuse, møller, teglværker, landarbejderhuse, skovfogedhuse etc. Der gøres endvidere rede for hovedgårdens placering i ejerlavet og dets ressourcemæssig præg. I forhold til landsbybebyggelse virker hovedgårdens placering i hovedgårdsejerlavet ofte uhensigtsmæssig i driftsøkonomisk henseende, hvilket som regel kan forklares ved hovedgårdens sekundære indplacering i en bondebebyggelse og de lejlighedsvis udvidelser af hovedgårdsmarken. Endelig gjorde hoveriet det mindre påkrævet at sørge for en central placering af hovedgården i forhold til agerjorder, eftersom dyrkningen i hovedsagen ikke blev organiseret herfra og afstanden mellem hovedgård og agermark derfor fik mindre betydning.

Hovedgårdens placering afspejler ofte mere prestigebetonede end driftsøkonomiske hensyn. Ofte valgtes en placering ved en sø eller en å, der kunne indgå i hovedgårdens forsvarsværker og levere drivkraft til en vandmølle. På lignende vis placeredes en række hovedgårde tæt ved kysten i det tidligere skovrige bælte langs kysten og blev til kystskovgårde.

I forhold til landsbybebyggelsen har hovedgårdene derfor ofte en mere yderlig placering nær ejerlavs og sogne-skel. Herude lå ofte de tilbageblevne skovarealer, og langs åen var der rige, "selvgødende" engarealer. I forhold til landsbyerne er hovedgårdenes ejerlav som regel præget af et langt større indslag af de knappe ressourcer eng og skov. Alt efter den dominerende ressource kan man skelne mellem hovedgårde, der først og fremmest havde megen og god agerjord og derfor havde karakter af korngårde, hovedgårde der var rige på eng, - enggårde - og hvor kvæget spillede en stor rolle, samt endelig skovgårde. En række hovedgårde havde meget lidt agerjord

og kan knapt nok betegnes stordrifter, men besad til gengæld meget rige skovressourcer.

Disse forhold afspejles ligeledes i rubrikken Driftsøkonomi, der giver en række centrale oplysninger om ejerlavets brug o. 1800 og i 1680'erne, hvor landets ressourcer for første gang opmålt og takseredes. I kombination med udskiftningskortets oplysninger om fordelingen af ager, eng, skov og overdrev gør boniteringen det muligt at fastslå ressourcernes omfang, kvalitet og indbyrdes vægtning.

For hele Fyns vedkommende var 47% af arealet opdyrket i 1682. Agerjorden takseredes i fire bonitetsklasser, hvoraf den bedste klasse lagde beslag på 27% af agerhartkornet (om hartkorn se under skema 4 afsnit 2) og den næstbedste klasse på 48%. I forhold til agerhartkornet takseredes eng, skov og overdrev for øen som helhed til blot 4%, 1% og 1%. Særlig skov og overdrevs ressourcer fandtes sjældent ved landsbyerne, hvorimod hovedgårdene ofte havde et betydeligt skov- og overdrevshartkorn.

Angivelsen af besætningens størrelse 1682 stammer fra en skattetaksation (selvangivelser), så tallene må formentlig tages som udprægede minimumsangivelser. For enkelte hovedgårde findes de ikke, uvist af hvilken grund.

I rubrikken Jordbundsforhold og afgrænsning rundes den driftsøkonomiske beskrivelse af med en kort gennemgang af ejerlavets jordbund- og terrænforhold. Samtidig noteres i hvilken grad hovedgårdsejerlavet er naturligt afgrænset (ved åer, engdrag, bakker o.l.), således som det kendes fra landsbyerne. Manglende naturlig afgrænsning tyder på at hovedgårdens skel er kommet til som et yngre element end landsbyernes ejerlav, og altså er udstykket fra disse, eller at hovedgårdsmarken har været genstand for udvidelser på bondejordens bekostning.

Kilder til skema 2:

Areal år 1800: Opmålingsprotokollerne til 1844 matriklen. Kort- og matrikelstyrelsen, Kbh. (KMS).

Antal marker år 1800: C. Christensen Hørsholm "Agrarhistoriske Studier II" Kbh 1891.

Vangebrug, dyrket areal og bonitet 1682: Henrik Petersen "De danske Landbrug" fremstillet på grundlag af forarbejderne til Chr. V's matrikel 1688, Kbh 1928.

EDB-udskrift af beregningsprotokollerne (modelbøgerne) til 1688 matriklen, foretaget for Fyn af Finn Stendal Pedersen (FSP), se herom i FSP "Fynsk landbrugs vilkår 1682", Odense 1982.

Kvæghold 1682: Kvægbesætningerne på fynske hovedgårde iflg. Kop- og kvægskattelister 1682 (1683), Rigsarkivet, Kbh. Udskrevet af Proff. Viggo Hansen.

Jordbundsforhold: Per Smed "Studier over den fynske øgruppes glacielle landskabsformer", Kbh 1962. og Kortblade fra Danmarks Geologiske Undersøgelse 1. række 1897-1954

Om kortene: Se kilder til skema 3.

Skema 3. Relikt-vurdering.

Skemaet indeholder en vurdering af i hvilken grad hovedgårdsejerlavet har bevaret sin struktur fra landboformernes tid o. 1800, hvor godssystemet nåede sit højdepunkt, og til nutiden. Relikt-vurderingen foretages alene på grundlag af luftfotos og kortmateriale, idet der dog tillige i bemærkningerne angives enkelte data vedrørende bygningers alder. Sammenligningen er baseret på kort fra o. 1800, 1880 samt nutidige kort og luftfotos (maj 1985), optaget til formålet. Der er således muligt groft at angive i hvor høj grad ændringerne gennemførtes i 1800-tallet eller 1900-tallet.

Relikt-vurderingen omfatter foruden hovedbygning og ladegård tillige parkanlæg og andre bygninger i ejerlavet, og ejerlavets indhold af ikke-opdyrkede arealer er inddraget. I de sidste 200 år er især engarealerne svundet i hastig takt, ligesom skovarealerne er blevet reduceret i nogle tilfælde og i andre tilfælde reorganiseret og omlagt. Denne grove oversigt gør det således muligt at angive i hvor høj grad landskabet omkring hovedgården har bevaret sit oprindelige sammensatte præg, eller omvendt i hvor høj grad det er præget af det moderne agerbrug. Endelig angives kendte særlige relikter såsom kirker, møller, voldsteder og ærkæologiske levn med relation til hovedgården såsom tomter af nedlagte landsbyer eller opgivne ladegårdsanlæg.

I alle tilfælde skelnes der i strukturmæssig henseende mellem velbevaret, delvis bevaret og opløst struktur. **Det skal understreges, at denne vurdering alene tager sigte på en sammenligning af tilstanden ca. 1800 og i**

dag. En "Opløst struktur" kan således dække over et fuldstændig nybygget og måske intakt bevaret anlæg fra f.eks. 1870'erne. I en række tilfælde er sådanne intakte 1800-tals anlæg fremhævet i den endelige vurdering i Skema 6.

Det skal også understreges, at denne reliktvurdering kun må opfattes som en første grov vurdering af de bevaringsmæssige interesser i ejerlavet. En mængde interessante levn, som f.eks. bevarede middelalderagre, sætter sig ikke spor i vort kortmateriale, men må lokaliseres ved besigtigelser på stedet. Ligeledes er en lang række nedlagte landsbyer ikke præcist lokaliserede, og det må antages, at adskillige nedlagte bebyggelser i hovedgårds-ejerlavene slet ikke er kendt i det skriftlige kildemateriale. Også disse vil kunne lokaliseres arkæologisk.

Kilder til skema 3.

Til reliktvurderingen er anvendt følgende kort:

Udskiftningskort og Original I kort i 1:4.000 fra ca. 1800. De findes som kopier på Kartografisk Dokumentationscenter. Odense Universitet.

Orohydrografiske kort i 1: 25.000 med oplysninger om kulturlandskabet o. 1800, rekonstrueret af Fyns Amt.

Geodætisk Instituts kort: Målebordsblade o. 1880 i 1:20.000, 4-cm kort o. 1980 i 1:25.000.

Oplysninger om særlige relikter: Se kilder til skema 1 og 4.

Skema 4

Dette skema indeholder en statistisk gennemgang af hovedgårdens og godsets udvikling.

I 1500-1600-tallet vurderedes såvel fæstegårdene som hovedgårdene værdi i **tønder hartkorn**. Herved forstod man oprindelig fæstebøndernes årlige forpagtningsafgifter, landgilden, omregnet i tønder hårdtkorn (hart-korn). Dvs. rug eller byg, fremfor det bløde, mindre værdifulde havre. At en fæstegård var på 7 1/2 td hartkorn, betød således at værdien af dens årlige afgifter (i f.eks. korn, smør, penge, lam, gæs), kunne omregnes til 7 1/2 td byg. På tilsvarende vis vurderede man, f.eks. ved arvedelinger, selve hovedgården til tdr. hartkorn, og denne hovedgårdstakst var da skattefrit hartkorn. Desværre bringer netop denne skattedefinition uorden i vort hovedgårdstakstbegreb. Hovedgårdstaksten dækker nemlig ofte over flere ressourcer end blot hovedgårdsejerlavet. Ofte regnes møller i tilknytning til hovedgården med i taksten, ligesom erhvervede kirketiender omregnes i hartkorn. Tilmed kunne de gårde, som en erhvervet kirke ejede, regnes med under taksten. En gang erhvervet kunne hovedgårdstakstens skattefrihed bevares, selv om der på hovedgårdsjorden blev udstykket en eller flere bøndergårde og huse. Fæstegårde og -huse under hovedgårdstaksten er slet ikke usædvanlige på Fyn, og sådanne enheder var derfor også skatte- og tiendefri, omend præsterne ofte forsøgte at få dem erklæret som tien-depligtige.

Som følge heraf kan angivelserne af hovedgårdstaksten for den samme hovedgård svinge betydeligt alt efter, om det kun er ejerlavets ressourcer der vurderes, eller det er de samlede ressourcer, der administreredes direkte under hovedgården. Endnu i matriklerne af 1662 og 1664 var hartkornet baseret på landgildeprincippet, og takseringernes skønsmæssige karakter fremgår ligeledes af de ofte forekommende afrundede værdier. Hartkornet opgjordes i "læster" á 36 tdr (byg), og mange hovedgårde er da takseret for 1 (36 tdr) eller 2 (72 tdr) læster.

Efter opmålingen og takseringen af landets jord i 1682 fulgte i 1688 matriklen en mere præcis angivelse af jordværdien. Hartkornsbegrebet blev bibeholdt, og man skelnede mellem den del af hartkornet, der havde med landbruget (ager - og engs hartkorn) og skovbruget (skovskylds hartkorn) at gøre. I Henrik Petersens tabelværk "De danske Landbrug" opgives kun ager - og engs hartkorn, og altså ikke skovskyld.

Med 1688 matriklen bliver det derfor muligt, at angive størrelsen af det dyrkede areal og ejerlavets samlede ager og eng hartkorn. Stadigvæk volder det problemer, at hovedgårdstaksten opgives skiftevis med og uden skovskyld, ligesom tiendehartkornet stadig regnes med under hovedgårdstaksten. Endelig volder det problemer, at tilladelser til nedlæggelse af bøndergårde og landsbyer under hovedgårdstakst efter 1683 gerne gjordes betinget af, at det inddragne hartkorn forblev skattepligtigt og altså upriviligeret. Hermed opstod begrebet upriviligeret hartkorn under hovedgårdstaksten.

Hovedgårdstaksten må således behandles med stor forsigtighed som udtryk for udviklingen i hovedgårdsejerlavets størrelse og produktionsværdi. I udviklingsbeskrivelsen (Skema 5) underkastes hartkornstallene derfor en kritisk vurdering. Specielt skal det understreges, at hartkornstallene før og efter 1688 på det nærmeste er usammenlignelige, ligesom der i 1844 blev indført en grundlæggende omtaksring af hartkornet.

Opgørelser af hovedgårdstaksten, af fæstegodsets hartkorn og godsfordelingen er foretaget på grundlag af matriklerne 1662/64 og 1688, samt jordebøger (opgørelser over godsernes jordegods) fra ca. 1770 og 1840 og ejendomsvurderingen 1903. Det varierer meget fra gods til gods hvor mange jordebøger der er bevaret og fra hvilke perioder. I de fleste tilfælde har det dog været muligt at finde jordebøger fra omtrent de ønskede perioder (jvf. kildefortegnelsen) I en række tilfælde findes endog jordebøger fra senmiddelalderen. Disse er ligeledes anvendt.

Angiver hovedgårdstaksten den skønnede værdi af hovedgårdens egne ressourcer, så udgør fæstegodshartkornet den del af besiddelserne, der var bortforpagtet til bønder og på hvilke der fandtes bøndergårde og huse.

Hovedgårdstakst, incl. tiendehartkorn m.v. samt fæstegodshartkorn udgør hermed godsets samlede hartkorn. Hvor flere godser havde samme ejer, kan det være vanskeligt at henføre eller rettere dele fæstehederne op på de enkelte hovedgårde. I sådanne tilfælde er ofte blot angivet det samlede fæstegods til den pågældende gruppe af hovedgårde. Det anføres ligeledes hvor mange gårde og huse fæstehartkornet var fordelt på, og hvor mange af disse, der lå i samme sogn som hovedgården. Dette er bl.a. interessant fordi indensogns bøndergårde i en periode fra 1500-tallets begyndelse til 1662 var skattefrie.

I de benyttede udskrifter af 1662-matriklen er husene ikke angivet. I det hele taget blev husene ofte forbigået ved godsopgørelser. De havde meget lidt hartkorn, ringe skattemæssig værdi og opfattedes derfor ofte som et tilbehør til fæstegårdene. De opgivne hustal må derfor i hver enkelt tilfælde underkastes en kritisk vurdering.

På kortbilag vises godsfordelingen 1688, ca. 1770 og ca. 1840. Det angives i hvilke ejerlav hovedgården ejede gods og hvilken andel (1-24%, 25-49%, 50-74%, 75-100%) af ejerlavets hartkorn godset ejede. *Godsets territorium* og *arronderingsgrad*, et udtryk for hvor hensigtsmæssigt hovedgård og fæstegods var beliggende geografisk i forhold til hinanden, kan hermed aflæses og sammenlignes i en periode på godt 150 år. Territoriets størrelse og graden af arrondering har naturligvis stor betydning for hovedgårdens mulighed for at præge sine omgivelser til et egentligt godslandskab. Det kan være interessant at følge arronderingsgraden før og efter 1680-erne, idet den enevældige konge på dette tidspunkt gjorde tildelingen af hovedgårdsprivilegierne afhængige af, om man indefor 2 mils afstand af gården havde mindst 200 td.hk. bøndergods.

Arronderingsgraden belyses tillige af opgørelserne fra 1662, ca. 1770 og ca. 1840 over fæstegårdenes fordeling på bebyggelser. Bortset fra Fyns få enkeltgårdsegne, hvor fæstegårdene nødvendigvis måtte ligge spredt, ligger de fleste fæstegårde naturligvis i landsbyer, eftersom omtrent 95% af Fyns gårde i 1600-tallet lå i landsbyer.

Det angives dernæst, hvor mange samlinger af gårde (min. 3 i en landsby) det enkelte gods havde, og endelig hvor mange af disse grupper der var *egaliserede*, hvilket vil sige at alle gårde var gjort lige store på jord og afgifter.

Endelig angives sluttelig hvor mange hoverigørende enheder (og evt. hoveriets omfang pr. gård) den enkelte hovedgård havde omkring 1770. Hoveriets omfang er vanskeligt at opgøre og angivelserne veksler fra hovedgård til hovedgård og fra periode til periode. I de sidste årtier af 1700-tallet, var hoveriet pr. fæstegård således i konstant stigning. Alligevel kan antallet af hovgørende enheder o. 1770 give et godt indtryk af godsets organisering og omfanget af hovedgårdens agerbrug. Pløjedage og spanddage (hestespand) er dage, hvor der stilles til hovarbejde med heste og vogne, plov eller harve. Gangdage udføres af en karl eller pige uden heste og tunge redskaber. Hoveriets omfang varierede efter fæstegårdenes størrelse. Her er angivet pr. fæstegård af gennemsnitsstørrelse (6 tdr. hartkorn)

Kilder til skema 4.

Matriklen fra 1662: For Fyns vedkommende udskrevet af Karl-Erik Frandsen (KEF), (se herom i KEF "Vang og Tægt", Esbjerg 1983), der tillige har ordnet bebyggelserne godsvis efter besiddelsesforhold, dog kun for gårdenes vedkommende. Husene omfattes således ikke af det her anvendte 1662 materiale.

Matriklen fra 1664: Udskrevet for Fyns vedkommende af Erland Porsmose (EP). Se herom i EP "Den regulerede landsby" I-II, Odense 1991.

Matriklen fra 1682-88: Se kilder til skema 2.

Hartkorn og fæstegods o. 1770 og o. 1840: C. Christensen Hørsholm "Agrarhistoriske Studier" bd. II, Kbh 1891, Erik Pontoppidan "Den Danske Atlas" bd. III 1767 og IV 1774 og Gregers Begtrup "Beskrivelse over Agerdyrningens Tilstand i Danmark" bd. I og II, Fyen, Langeland, Ærø Lolland og Falster, Kbh. 1806 (1978). Desuden primært kildemateriale fra godsernes jordebøger fra hvert gods i godsarkiverne og Amtsstuearkiverne så tæt som muligt på årene 1770 og 1844 (matriklen). Landsarkivet i Odense.

Hartkorn og fæstegods 1903: Vurderingsfortegnelse til 1. almindelige ejendomsvurdering, Rigsarkivet i Kbh., arkiveret i Statens ligningsdirektorat.

Hovedgårdens hartkorn 1870 og 1956: Trap Danmark 2.- og 5. udgave.

Hartkorn og fæstegods før 1662: Jordebøger og skifter fra godser vedrørende Fyn er systematisk udskrevet fra godsarkiverne (i Landsarkivet i Odense) og diverse trykte kilder af Erland Porsmose. (Se herom i EP "Den regulerede landsby" I-II, Odense 1981).

Hoveri o. 1770: C. Christensen Hørsholm - se ovenfor. Desuden hoveriopgørelser indsendt til Rentekammeret vedr. Generalhoverireglement 6. maj 1769, Rigsarkivet i Kbh.. Nyborg og Tranekær amter mangler.

Skema 5.

Indeholder en generel udviklingsbeskrivelse baseret på oplysninger i de foregående 4 skemaer samt en række yderligere kildegrupper (jvf. kildefortegnelsen), der er systematisk gennemgået, således at udviklingsbeskrivelsen er sammenlignelig fra hovedgård til hovedgård.

Udviklingsbeskrivelsen er delt i de to perioder før hhv. efter 1800. Dette skel er valgt af hensyn til de store landboreformer, der omkring 1800 grundlæggende ændrede landbosamfundets organisation.

Perioden før 1800 er disponeret således, at der først gøres rede for hovedgårdsejerlavets opståen og udvikling, herunder selve hovedgårdens opståen, dens evt. udflytning og udskiftning fra en landsby samt evt. senere kendte udvidelser af hovedgårdsejerlavet.

Dernæst gøres der rede for ejerlavets ressourcer og udnyttelse især på basis af 1682-88 matriklen, hvorefter hovedgården karakteriseres efter den dominerende ressource som skovgård, enggård (kvæggård) eller agergård (korngård).

Et tredje hovedpunkt er godsudvikling og besiddelsesforhold. Herunder gøres rede for udviklingen i hovedgårdstaksten og eventuelle markante skift i besiddelsesforholdet (f.eks. fra kronen til adelen). Dernæst gennemgås udviklingen i fæstegodset, målt i hartkorn samt i antallet af fæstegårde og huse, ligesom godsarrangeringen og egaliseringsgraden gennemgås.

Det fjerde hovedpunkt er en gennemgang af godsets samfundsmæssige status, hermed forstås særskilte privilegier som patronatsret til kirker, birkeret og stamhusrettigheder (herunder baroni- og grevskabsprivilegier). Endvidere noteres markante sociale foranstaltninger som f.eks. skole-, kirke- og hospitalsbyggeri.

I et sidste punkt noteres endelig historiske begivenheder og særlige forhold som hovedgården eller godset måtte være kendt for.

Perioden efter ca. 1800 er pricipielt gennemgået på samme vis. Beskrivelsen indledes med en gennemgang af udviklingen i hovedgårdsejerlavets areal og ressourcensammensætning. Dernæst følger en gennemgang af fæstegodsets og hoveriets gradvise afvikling, og endelig gives en række oplysninger om hovedgårdens driftsøkonomiske udvikling siden 1800.

Kilder til skema 5:

Udover de tidligere i skema 1-4 benyttede kilder er benyttet:

Erland Porsmose "De fynske landsbyers historie - i dyrkningsfællesskabets tid", Odense 1987,
Gunnar Olsen "Hovedgård og Bondegård", Kbh 1957 (oversigt over hovedgårdsoprettelser og -nedlæggelser 1525-1774).

J.C.B. La Cour "Danske Gaarde" I-IV, 1906-10.

Landsbyregistrering i Fyns Amt. 32 kommunerapporter 1983-84.

Kronens Skøder bd. I-V, 1892-1955, dækkende perioden 1535-1774 er systematisk gennemgået efter handler med fynsk gods.

Herudover er benyttet Erland Porsmoses udskriftssamlinger vedrørende ældre fynsk bebyggelsehistorie:

- a) Kartotek over bebyggelses- og besiddelsesforhold på Fyn frem til 1513.
- b) Kartotek over nedlagte landsbyer.
- c) Udskrifter af jordebøger og godsfortegnelser vedrørende fynske hovedgårde ca. 1500-1650.
- d) Udskrifter af fynske præsteindberetninger 1568-72, 1667-69 og 1690.
(Om disse udskrifter se Erland Porsmose "Den regulerede landsby" I-II, Odense 1981.)

Skema 6

Indeholder en sammenfattende beskrivelse og vurdering af hovedgårdens typologiske udvikling og dens nuværende reliktmæssige værdi.

Vurderingen er alene baseret på oplysningerne i Skema 1-5 samt kortmateriale. Den må derfor ikke opfattes som endelig, men som et hjælpemiddel i forbindelse med udvælgelse af en række hovedgårdsejerlav til besigtigelse og nærmere beskrivelse og vurdering. Det skal endvidere understreges, **at vurderingen alene er baseret på kulturhistoriske forhold og således ikke medtager de æstetiske, arkitektoniske og naturmæssige værdier, der ligeledes måtte knytte sig til hovedgårdsejerlavet.** Det er de kulturhistoriske forhold, der definerer hovedgårdsejerlavet og sætter rammerne for dets indhold og udvikling. De kulturhistoriske forhold er derfor nøglen til forståelsen af kulturlandskabet.

Grundlaget for den kulturhistoriske vurdering er de forsknings- og undervisningsmæssige- samt almene oplevelsesmæssige værdier og behov der knytter sig til hovedgårdene og specielt til de hovedgårdsejerlav, der i særlig grad har bevaret oprindelige træk fra hovedgårdens anlæg og udvikling.

Vurderingen af de fynske hovedgårdes og hovedgårdsejerlavs bevaringsværdi kræver således:

1. En beskrivelse og typebestemmelse af de enkelte hovedgårdes oprindelse og udvikling.
2. En vurdering af hovedgårdsejerlavets nuværende relikttilstand.

ad1. Den typologiske vurdering baserer sig på en indplacering af hovedgårdens anlægs- og udviklingstype i forhold til den generelle udvikling. Som kriterier er anvendt:

- a. Typens hyppighed - med henblik på at få repræsentanter for samtlige typer bevaret. Der findes f.eks. kun ét velbevaret land-kloster anlæg på Fyn, nemlig Brahetrolleborg (tidligere Holme Kloster), hvilket naturligvis giver denne hovedgård en særlig bevaringsværdi.
- b. Graden af typerenhed og antallet af udviklingsmæssige karakteristika.
I enkelte tilfælde kan manglende udvikling medføre, at et hovedgårdsanlæg i hovedtræk endnu fremstår som ved anlæggelsen i f.eks. 1400-1500-tallet. Sådanne "rene" anlægstyper har naturligvis stor interesse. Omvendt kan en hovedgård netop i kraft af en århundredlang udvikling med mange karakteristika have stor fortællerværdi, idet en sådan hovedgård kan illustrere og eksemplificere den generelle udvikling på et lokalt og konkret niveau. F.eks. kan statens privilegiepolitik og konjunkturudviklingen afsætte sig klare spor i kulturlandskabet.

Ofte vil en række af de pågældende udviklings karakteristika have sat sig spor i ejerlavet, og de vil derfor kunne påvises som relikter af såvel arkæologisk som historisk interesse. En middelalderlig landsbyhovedgård vil således ofte være udflyttet fra landsbyen i 1500-1600-tallet, have fået sine jorder udskilt i et særligt enemærke som kan være omgivet af stengærder, og have opnået en beliggenhed ved sø, skov eller eng mm.. Den kan have nyopført hovedbygningen i grundmur i forbindelse med udflytningen, have udvidet sit hovedgårdsejerlav ved nedlæggelser af gårde og landsbyer, have gennemgået en århundredlang godsarrondering med tilhørende egaliseringer, have indgået i et stamhus, skabt sit eget socialsystem med hospitaler og skoler, have gennemgået et sent frasalg af fæstegodset, og fået selve hovedgårdsejerlavet udvidet efter 1861 loven. (1861-loven tillod godsejeren at inddrage op til 1/9 af fæstegodset under hovedgården ved frasalg af mindst 9 gårde til selveje). Mange andre karakteristika kunne nævnes. En oprindelig landsbyhovedgård med en serie af disse karakteristika i en markant form vil således påkalde sig stor interesse. **Prioritet gives således både til typerene anlægstyper og udviklingstyper, ligesom hovedgårdsanlæg med unikke træk naturligvis bliver prioriteret.**

ad 2. Den typologiske vurdering kombineres med en reliktmæssig vurdering baseret på en kartografisk sammenligning af hovedgårdsejerlavets struktur omkring 1800 med den senere tilstand, jvf. gennemgangen af Skema 3.

De to vurderinger indplaceres hver for sig efter en firetrins skala og sammenvejes derefter til en samlet vurdering af hovedgårdsejerlavets kulturhistoriske bevaringsværdi.

Kortbilagene har betydning for vurderingen af sammenhængen mellem landskab og bebyggelse (Skema 2), for reliktvurderingen (Skema 3) og for beskrivelsen af godsopbygningen (Skema 4 og 5).

Kortbilagene:

I undersøgelsen er anvendt 5 kortbilag. Heraf vedrører 1 og 2 selve hovedgårdsanlægget, 3 og 4 hovedgårds-ejerlavet og 5, som er tredelt hele godskomplekset.

Hovedgårdskortene, der er i målforhold 1:4000, består af:

1. Et udsnit af det originale udskiftningskort i 1:4000. Udskiftningskortene blev udarbejdet i forbindelse med udskiftningen omkring år 1800. I en række tilfælde findes intet udskiftningskort. I stedet er anvendt de såkaldte Original I kort, som blev udarbejdet til matrikulært brug i begyndelsen af 1800-tallet.
2. Et forstørret udsnit af Geodætisk Instituts 4-cm kort visende den nuværende hovedgårds tomt.

Ejerlavskortene, der er i målformålet 1:25000 (4-cm kort) består af:

3. Et kort der viser kulturlandskabet o. 1800. Kortet er rekonstrueret på grundlag af udskiftnings kortets oplysninger om skov, eng og mose, bebyggelsens placering i landskabet (udover hovedgårdsanlægget er andre bygninger i ejerlavet såsom møller, gårde og huse angivet) samt ejerlavsgrensens forløb. Kortet er trykt sammen med et nutidigt orohydrografisk kort (der kun viser højdekurver, hav og søer).
4. Et nutidigt 4-cm kort med angivelse af ejerlavsgrenser.
5. Godskortene, der er i målforhold 1:200.000, viser godsfordelingen ejerlavsvist i 1688, o. 1770 og o. 1840. Med fire signaturer angives, hvor stor en procentdel af det enkelte ejerlavs hartkorn, der tilhørte den pågældende hovedgård (1-24%, 25-49%, 50-74%, 75-100%).

Bilag 1 Fynske hovedgårde

Assens kommune:	sogn	herred	Lundsgård	Revninge	- do -
Brahesborg	Gamtofte	Båg	Scheelenborg	Stubberup	- do -
Hagenskov	Sønderby	do	Skovsbo	Rynkeby	- do -
Orelund	Sandager	do	Ulriksholm	Kølstrup	- do -
Skovgårde	Gamtofte	do			
Bogense kommune:			Langeskov kommune:		
Gyldensteen	Nr. Sandager	Skovby	Rønningesøgård	Rønninge	Åsum
Harritslevgård	Skovby	- do -	Sellebjerg	Birkende	Bjerger
Jerstrup	Grindløse	Skam	Vejrupgård	Marslev	- do -
Oregård	Ore	Skovby			
Sandagergård	Nr. Sandager	- do -	Middelfart kommune:		
			Billehave	Vejlby	Vends
			Hindsgavl	Middelfart	- do -
Broby kommune:			Munkebo kommune:		
Brobygård	Sdr. Broby	Sallinge	Østergård	Munkebo	Bjerger
Lundegård	Nr. Broby	- do -			
Sandholt	Lyndelse	- do -	Nyborg kommune:		
Vejlegård	Vejle	- do -	Holckenhavn	Vindinge	Vindinge
Ølstedgård	Sdr. Broby	- do -	Juelsberg	Avnslev	- do -
Egebjerg kommune:			Nørre Aaby kommune:		
Flintholm	Hundstrup	Sallinge	Sparretorn	Føns	Vends
Løjtved	Stenstrup	Sunds			
Nielstrup	Ollerup	- do -	Odense kommune:		
Rødkilde	Ulbølle	Sallinge	Blangstedgård	Vor Frue	Odense
Skjoldemose	Stenstrup	Sunds	Dalum kloster	Dalum	- do -
			Fraugdegård	Fraugde	Åsum
Ejby kommune:			Hollufgård	- do -	- do -
Holsegård	Brenderup	Vends	Lindved	Stenløse	Odense
Kærsgård	- do -	- do -	Sanderumgård	Davinde	Åsum
Tybrind	Ørslev	- do -	Ålykkegård	Fredens	Odense
Wedellsborg	Husby	- do -			
Faaborg kommune:			Otterup kommune:		
Arreskov	Øster Hæsinge	Sallinge	Egebjerggård	Krogsbølle	Skam
Brahetrolleborg	Brahetrolleb.	- do -	Hofmangsgave	Norup	Lunde
Brændegård	Vester Åby	- do -	Kørup	Krogsbølle	Skam
Holstenshus	Diernæs	- do -	Nislevgård	Otterup	Lunde
Hvedholm	Horne	- do -	Uggerslevgård	Uggerslev	Skam
Nakkebølle	Åstrup	- do -	Ørritslevgård	Otterup	Lunde
Stensgård	Svanninge	- do -	Østrupgård	Østrup	- do -
Østrupgård	Håstrup	- do -			
Glamsbjerg kommune:			Ringe kommune:		
Brahesholm	Vedtofte	Båg	Boltinggård	Ringe	Gudme
Krengerup	Ørsted	do	Fjellebro	Herringe	Sallinge
Søholm	Køng	do	Gelskov	Sallinge	- do -
			Hellerup	Ringe	Vindinge
Gudme kommune:			Lammehave	Ringe	Gudme
Broholm	Gudme	Gudme	Nordskov	Gestelev	Sallinge
Hesselagergård	Hesselager	- do -	Rynkebygård	Ringe	Gudme
Mullerup	Gudbjerg	- do -			
Tiselholt	Vejstrup	- do -	Rudkøbing kommune:	sogn	herred
Vejstrupgård	- do -	- do -	Biskopstorp	Simmerbølle	Langlands nr.
			Fårevejle	Skrøbelev	- do -
Haarby kommune:			Møllegård	Longelse	Langlands sdr.
Damsbo	Jordløse	Sallinge	Skovsbo	Humble	- do -
Søbo	- do -	- do -			
	sogn	herred	Ryslinge kommune:		
Flenstofte	Dreslette	Båg	Egeskov	Kværndrup	Sunds
Løgismose	Haarby	- do -	Krumstrup	Ryslinge	Gudme
			Tøjstrup	- do -	- do -
Kerteminde kommune:			Svendborg kommune:		
Brockdorff	Stubberup	Bjerger	Bjørnemose	Tved	Sunds
Brøløkke	Viby	- do -	Hvidkilde	Egense	- do -
Hverringe	- do -	- do -	Klingstrup	Skårup	- do -
			Lehnskov	Egense	- do -
			Valdemarsslot	Bregninge	- do -

Sydlangeland kommune:

Broløkke	Magleby	Langelands sdr.
Hjortholm	Fodslette	- do -
Holmegård	Magleby	- do -
Lykkesholm	Tryggelev	- do -
Skovsgård	Humble	- do -
Vestergård	- do -	- do -

Søndersø kommune:

Dallund	Søndersø	Skovby
Elvedgård	Veflinge	- do -
Langesø	Vigerslev	- do -
Margård	- do -	- do -
Rugård	Veflinge	- do -

Tranekær kommune:

Egeløkke	Bøstrup	Langelands nr.
Nedergård	- do -	- do -
Stensgård	Snøde	- do -
Tranekær	Tranekær	- do -

Ullerslev kommune:

Hindemae	Skellerup	Vindinge
Risinge	Flødstrup	- do -
Rørbæk	- do -	- do -

Ørbæk kommune:

Anhof	Svindinge	Gudme
Glorup	- do -	- do -
Juulskov	Kullerup	Vindinge
Lykkesholm	Ellested	- do -
Ravnholt	Herrested	- do -
Rygård	Langå	Gudme
Ørbækklunde	Ørbæk	Vindinge

Årslev kommune:

Bramstrup	Nr. Lyndelse	Åsum
Søbysøgård	Nr. Søby	do
Torpegård	Sdr. Næså	do

sogn**herred****Årup kommune:**

Billeskov	Kerte	Båg
Erholm	Rørup	Vends
Søndergårde	- do -	- do -

Med fed er angivet hovedgårde som udviklingstypologisk og bevaringsmæssigt repræsenterer særlig stor kulturhistorisk interesse.

BILAG 2 MAJORATER
Grevskaber, baronier og stamhuse.*

Navn og år:

Bestanddele:

Grevskaber:

Brahesminde 1798 - 1928	Hvedholm, Damsbo, Stensgård (i Svanninge sogn), Østrupgård (i Håstrup sogn), desuden Lyø, Avernakø og Drejø.
Gyldensten 1720 - 1922	Gyldensten, Oregård, Uggerslevgård, Jerstup, Harritslevgård, Sandagergård, desuden Huggetgård og Hetteln.
Langeland 1672 - 1928	Tranekær, Pæregård, desuden Korsebølle, Blegholm, Bjerrebygård, Nygård, Nordenbrogård, Tryggelevgård og Søgård.
Muckadell 1784 - 1925	Arreskov, Brobygård, Gelskov, Ølstedgård.
Roepstorff 1810 - 1921	Baroniet Einsiedelsborg, Baroniet Kørup, desuden Æbeløgård.
Wedellsborg 1672 - 1926	Wedellsborg, Tybrind, Sparretorn, Orelund, Billeskov, desuden Minendal, Bogø og Brandsø.

Baronier:

Brahetrolleborg 1672 - 1924	Brahetrolleborg, Brændegård.
Einsiedelsborg 1676 - 1810	Egebjerggård. Fra 1700 forenet med baroniet Kørup. Fra 1810 grevskabet Roepstorff.
Fjellebro 1801 - 1805	Fjellebro, desuden Skovsgård. Fra 1818 stamhus.
Holckenhavn 1672 - 1921	Holckenhavn.
Holstenshus 1779 - 1922	Holstenshus, Langesø, Nakkebølle.
Kørup 1672 - 1810	Kørup, desuden Holmegård? Fra 1700 baroniet Einsiedelsborg. Fra 1810 grevskabet Roepstorff.
Lehn 1781 - 1925	Hvidkilde, Lehnskov, Nielstrup, desuden Slæbækgård.
Schelenborg 1680 - 1923	Schelenborg, Brockdorff.

Stamhuse:

Ahlefeldt 1765 - 1927	Broløkke (i Magleby sogn), Holmegård, Lykkesholm (i Tryggelev sogn), Vestergård, desuden Strynø.
Broholm 1750 - 1930	Broholm.
Christiansdal 1789 - 1855	Dalum Kloster.
Dallund (Blixen-Finnecke) 1801 - 1915	Dallund.

Navn og år:	Bestanddele:
Stamhuse fortsat:	
Egeskov 1811 - 1925	Egeskov, Skjoldemose.
Erholm - Søndergårde 1761 - 1927	Erholm, Søndergårde.
Fjellebro 1818 - 1900	Fjellebro.
Hellerup 1683 - 1739	Hellerup. Fra 1838 stamhuset Ravnholt.
Hesselager 1548-71	Hesselagergård, Mullerup. (Danmarks første stamhus.)
Hindsgavl 1815 - 1921	Hindsgavl, desuden Fænøgård
Hofmansgave 1784 - 1924	Hofmansgave.
Holstensgård 1745 - 1802	Søbysøgård, desuden Vejrumgård.
Holstenshus 1723 - 1779	Holstenshus, Langesø, Nakkebølle. Fra 1779 baroni.
Hvedholm 1751 - 1798	Hvedholm, Østrupgård (i Håstrup sogn), Stensgård (i Svanninge sogn), Damsbo. Fra 1798 Brahesminde.
Hverringe 1768 - 1924	Hverringe, Broløkke (i Viby sogn), desuden Bøgebjerg.
Juelsberg 1797 - 1925	Juelsberg, desuden Sprogø.
Lundsgård 1768 - 1927	Lundsgård, desuden Jershøve.
Molkenborg 1793 - 1916	Glorup, Anhof, Rygård.
Nedergård 1775 - 1930	Nedergård, desuden Svalebøllegård, Gammelgård.
Ravnholt 1752 - 1924	Ravnholt, Nislevgård, Hellerup.
Rygård 1675 - 1694	Rygård. Fra 1793 Moltkenborg.
Rønningesøgård 1825 - 1906	Rønningesøgård.
Sandholt 1725 - 1923	Sandholt, desuden Sollerup.
Stensgård o. 1800 - ?	Stensgård (i Snøde sogn), Egeløkke.
Tåsinge 1711 - 1923	Valdemarsslot.
Østrupgård 1828 - 1921	Østrupgård (i Østrup sogn).
Fideikommiskapitaler:	
Rantzauske Forlods, Den 1829 - 1922	Skovgårde.

*Enkelte oplysninger stammer fra Jansen, Lotte "De fynske godsarkiver" 1975.
Ejendomme nævnt efter ordet "desuden" er ikke omfattet af Fyns Amts hovedgårdsregistrering.

Oversigt over tidligere publikationer inden for "Naturforvaltning og Kulturhistorie i Fyns Amt".

KULTURHISTORIE

1. Landsbyregistrering i Fyns Amt, foreløbig orientering, 1983
Landsbyregistrering i Fyns Amt, Historiske forhold, 1983
  - 1.01 Assens Kommune
  - 1.02 Bogense Kommune
  - 1.03 Broby Kommune
  - 1.04 Egebjerg Kommune
  - 1.05 Ejby Kommune
  - 1.06 Faaborg Kommune
  - 1.07 Glamsbjerg Kommune
  - 1.08 Gudme Kommune
  - 1.09 Haarby Kommune
  - 1.10 Kerteminde Kommune
  - 1.11 Langeskov Kommune
  - 1.12 Marstal Kommune
  - 1.13 Middelfart Kommune
  - 1.14 Munkebo Kommune
  - 1.15 Nyborg Kommune
  - 1.16 Nr. Åby Kommune
  - 1.17 Odense Kommune bind 1 og 2
  - 1.18 Otterup Kommune
  - 1.19 Ringe Kommune
  - 1.20 Rudkøbing Kommune
  - 1.21 Ryslinge Kommune
  - 1.22 Svendborg Kommune
  - 1.23 Sydlangeland Kommune
  - 1.24 Søndersø Kommune bind 1 og 2
  - 1.25 Tommerup Kommune
  - 1.26 Tranekær Kommune
  - 1.27 Ullerslev Kommune
  - 1.28 Vissenbjerg Kommune
  - 1.29 Ærøskøbing Kommune
  - 1.30 Ørbæk Kommune
  - 1.31 Årslev Kommune
  - 1.32 Aarup Kommune
2. Sektorplanlægning i det åbne land Fredningsplan, Supplerende oplæg vedrørende udpegning af bevaringsværdige landsbyer og sikring af kirkeomgivelser. juni 1984. Udgået.
3. Sektorplanlægning i det åbne land, Fredningsplanlægning Kulturhistoriske forhold, 1984
4. Landskabsarkitektonisk registrering af hovedgårde, 1988
5. Vand- og vandkraftsudnyttelse på Fyn, 1989
6. Landsbyer med særlige bevaringsinteresser, 1992
7. Hovedgårdsregistrering i Fyns Amt, Skemaer og kort.
  - 7.01 Kerteminde Kommune, 1994
  - 7.02 Faaborg Kommune, 1994
  - 7.03 Odense Kommune, 1995
  - 7.04 Assens Kommune, 1995
  - 7.05 Bogense Kommune, 1995
  - 7.06 Svendborg Kommune, 1995
  - 7.07 Tranekær Kommune, 1995
  - 7.08 Hårby Kommune, 1995
  - 7.09 Gudme Kommune, 1995
  - 7.10 Glamsbjerg Kommune, 1995
  - 7.11 Egebjerg Kommune, 1995
  - 7.12 Ejby
  - 7.13 Langeskov og Munkebo Kommune, 1995
  - 7.14 Nyborg og Ullerslev Kommune, 1995
  - 7.15 Ryslinge Kommune, 1995
  - 7.16 Rudkøbing Kommune, 1995
  - 7.17 Ringe Kommune, 1995
  - 7.18 Otterup Kommune, 1995
  - 7.19 Årup Kommune, 1995
  - 7.20 Middelfart og Nr. Åby Kommune, 1995
  - 7.21 Årslev Kommune, 1995
  - 7.22 Ørbæk Kommune, 1995
  - 7.23 Søndersø Kommune, 1995
  - 7.24 Sydlangeland Kommune, 1995
8. De fynske hovedgårde
Sammenfatninger og analyser af skemaregistreringen

NATURFORVALTNING

Fredninger / beskyttet natur

1. Registrering af kirkeomgivelsesfredninger i Fyns Amt, 1980
2. Oversigt over fredede arealer og naturfredningslovens beskyttelses- og byggelinier i Fyns Amt 1981 Udgået.
3. Oversigt over vandløb omfattet af naturfredningslovens § 43 I Fyns Amt, 1983 Udgået.
4. Fredninger i Fyns Amt, 1989
  - 14.1 Nordlige fredningskreds
  - 14.2 Sydlige fredningskreds
  - 14.3 Vestlige fredningskreds

Planlægning

1. Sektorplanlægning i det åbne land Fredningsplan oplæg, juni 1983. Udgået.
2. Forslag vedrørende udbygning af det rekreative hovedstinet, 1984.
3. Sektorplanlægning i det åbne land, Fredningsplan foreløbigt tryk, 1986. Udgået.
4. Fredningsplanlægning, Handlingsprogram, forslag 1987. Udgået.
5. Fredningsplanens Handlingsprogram, 1989
6. Fredningsplan, 1991.

Registrering / overvågning / pleje

1. Oversigt over biologiske interesseområder i Fyns Amt, 1981
2. Stævningssskove på Langeland, 1988
3. Naturpleje 1987, 1988.
4. Naturpleje 1988, 1989.
5. Overvågning af fuglelokaliteter i Fyns Amt, 1989.
6. Overvågning af fugle i Fyns Amt 1988, 1990.
7. Naturpleje 1989, 1990.

Henvendelse vedrørende publikationer kan ske til:

Fyns Amt, Natur- og vandmiljøafdelingen,
Ørbækvej 100 5220 Odense SØ, tlf. 6556 1000

8. Overvågning af padder i Fyns Amt 1988, 1990.
9. Stævningssskove på Fyn, 1990
10. Moser i Fyns Amt - Nyborg Kommune, 1991
11. Moser i Fyns Amt - Tommerup Kommune, 1991
12. Moser i Fyns Amt - Odense Kommune, 1992
13. Moser i Fyns Amt - Faaborg Kommune, 1992
14. Strandenge i Fyns Amt, 1993
15. Insekter i Naturplejen, 1995
16. Slåning af Vejkanter, 1995
17. Moser i Fyns Amt - Marstal og Ærøskøbing kommuner, 1995